

מצות שמירת הגוף וסכנה בכבישים

הרב מואיז נבון

במהירות גדולה, וכל אחד רוצה להקדים לחבירו וכבר ידוע כמה קפחו חייהם כבר בעו"ה והיא סכנה גמורה זה וכיו"ב ספק רציחה ספק מאבד עצמו לדעת.

יוצא מדבריו שהסכנה הכרוכה בנסיעה במכונית כה גדולה שאולי אסור להיכנס למכונית כלל! מצד שני, עולמינו עתה מבוסס על התחבורה של מכוניות וכדומה, כך שלא שימוש בה האדם מגביל – אם לא מנתק – את עצמו מלפעול בעולם. הרמח"ל (מסילת ישרים פרק ט) חש במתח הזה שנוצר בין שמירה לבין התנהלות סבירה וכתב שהחכם ישמור על עצמו מן הסכנה אבל לא יעשה "משמרת למשמרתו באופן שיגיע מזה ביטול לתורה ולעבודה".

הגדרה זו סבירה אך מתבקשת השאלה: איך אנו אמורים להבדיל בין שמירה ראויה לבין שמירה שמביאה ל"ביטול תורה ועבודה"? התשובה נמצאת בפסוק: "שומר פתאים ה'" (תהילים קטז:ו).⁵ הפסוק נלמד ע"י חז"ל⁶ כמתיר לאדם לעשות פעולות אשר הינם חלק מחיי היום יום המקובלים, ומאידך, אינו מתיר להכנס לסכנות ברורות. דוגמה ליישום מודרני של הבנה זו נמצאת בשו"ת "ציץ אליעזר" כשהוא אוסר עישון סיגריות:

שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן לט

... [יש אלו שמעשנים על סמך] מאמר חז"ל בכמה מקומות על מנהג עולם במקום שיש לחוש לסכנה, שפסקו פסקם ואמרו: והאידינא דדשו בו רבים "שומר פתאים ה'". [אבל חז"ל] לא אמרו כן אלא במקומות דלא נתגלה בהתם, והמצאיאות לא הראתה על היפוכו של דבר, ואדרבא ראו שרבים וכן שלימים עברו ולא ניזוקו.

זאת אומרת, יישום ההיתר של "שומר פתאים ה'" אינו אפשרי כאשר הסכנה כה מוחלטת כמו הסכנה בעישון סיגריות. הרב יוסף צבי רימון מסביר את האיזון הנדרש במילים אלו: "גם במצבים שבהם מותר לאדם לסכן את עצמו סכנה סבירה מדין "שומר פתאים ה'" - אסור לו להכניס את עצמו לסכנה ברורה (עיין שו"ת אחיעזר ח"א אבן העזר, כג; שו"ת עזרת כהן, לו)."⁷

לעומת זאת, נסיעה במכוניות, אינה נכנסת לאותו גדר של סיגריות, אבל היא עדיין מהווה סכנה, ולשם כך יש לנקוט בצעדי שמירה כמו שקראנו בפסק השולחן ערוך: "כל מכוון שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר: השמר לך ושמור נפשך (דברים ד, ט). הרב רימון מסביר שנדרש, "פרט לנהיגה זהירה, צריך הנהג לבדוק שהרכב שלו תקין, ובפרט אמצעי המיגון, כגון חגורות בטיחות". ולכן כל אלו נחשבים כקיום מצוות עשה דאורייתא (ואי קיומם מהווה עבירת לא תעשה של "לא תשים דמים")."⁸

כיום, ישנן פריצות טכנולוגיות שמועילות להעלות את רמת הבטיחות במכוניות. מתוכן, בכדי לעזור לנהג להימנע מתאונות, פותחה מערכת שיכולה לזהות מכוניות בדרך, וכתוצאה, יכולה להזהיר את הנהג ואף לשלוט על המכונית עצמה בעת מצוקה. המערכת המתקדמת ביותר היא המצאה ישראלית של חברת מובילאיי (MOBILEYE) שיצרה מערכת המבוססת על עיבוד תמונות (ראייה ממוחשבת).

למערכת ישנו מחשב קטן וחזק המחובר ליתר אלקטרוניקת הרכב ומנתח סרטי תמונות המגיעים אליו ממצלמה המותקנת מאחורי המראה הקדמית ומסתכלת

החיים הם מתנה ולשם כך עלינו לשמור עליהם מכל משמר. התורה מצווה על עקרון זה בשני פסוקים:

דברים פרק ז פסוק ט – רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך:

דברים פרק ז פסוק טו – ונשמרתם מאד לנפשתיכם פי לא ראיתם פל תמונה ביום דבר יקנן אלקים בחרב מתוך האש:

מקריאה פשוטה של פסוקים אלו לא מובן מאליו כי הכוונה היא דווקא על שמירה במונח הפיזי, אך הגמרא מביאה סיפור שמפרש את הפסוקים במונח זה:

תלמוד בבלי ברכות לב:

תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו: ריקא! והלא כתוב בתורתכם +דברים ד+ "רק השמר לך ושמור נפשך", וכתוב +דברים ד+ "ונשמרתם מאד לנפשתיכם", כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום? אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה טובע את דמך מידי? ... אמר לו: אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום - היית [דף לג.] מחזיר לו? - אמר לו: לא. ... אמר לו: והלא דברים קל וחומר; ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר - כך, אני שהיית עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים - על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.

על אף שהפרשנות לפסוקים אלו כמצויות על שמירה פיזית נתפרשה ע"י מלך שאיננו יהודי, פסק הרמב"ם הלכה לפי פרשנות זו.¹

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יא הלכה ד

וכן כל מכוון שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה שני +דברים ד+ טו+ השמר לך ושמור נפשך, ואם לא הסיר, והניח המכוונות המביאות לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים.

והשולחן ערוך קיבל דבריו כהלכה למעשה:

שולחן ערוך חושן משפט הלכות שמירת נפש סימן תכז

סעיף ח - וכן כל מכוון שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר: השמר לך ושמור נפשך (דברים ד, ט). ואם לא הסיר והניח המכוונות המביאות לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר בלא תשים דמים (דברים ד, ט).

בהתאם למצווה זו, הרמב"ם², השולחן ערוך³ ואחרים⁴ מביאים רשימות ארוכות של סכנות שעל כל אדם להשמר מהן. אחת הסכנות המוזכרות אצל פוסקים אלו היא כניסה לנהר סוער. הרב שמואל הלוי ווזנר משווה סכנה זו לנסיעה ברכב:

שו"ת שבט הלוי חלק ו סימן קיב:ד

מש"ס יומא ע"ז ע"ב דאסור לעבור בנחל שממיו רדופין, ומביאו הג"ר שניאור זלמן בשולחן ערוך הרב: והיינו אם המים מגיעים למעלה ממתנים יע"ש. ופשוט מאד דבכלל הלכות אלה בזמנינו אלו הנוסעים במכונית אוטא

¹ להתייחסות אודות קבלת פרשנות התורה ע"י המלך הלא יהודי ראה תורה תמימה (הערות דברים פרק ד הערה ט), ומנחת חינוך (מצוה תקמו-תקמז), ושו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן קיא).

² רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יב

³ שולחן ערוך חושן משפט הלכות שמירת נפש סימן תכז

⁴ כדוגמה שו"ת שבט הלוי חלק ו סימן קיא

⁵ ראה אנציקלופדיה תלמודית כרך א, [אין סומכין על הנס] טור תרפ.

⁶ ע"ז ל: , נידה לא, יבמות עב, שבת קכב, כתובות לט..

⁷ שבת בשבתו (גיליון 1339: נצבים – וילך, כ"ה באלול תשי"ע 2010/09/04)

⁸ סמ"ע (תכז: יב), לבוש (חושן משפט תכז: ז), מנחת חינוך (תקמו-תקמז), שו"ת שבט הלוי (חלק ה רכא).

והרגו. לו הוא היה מרוכז בנסיעה הוא היה בודאי שם לב לכך, והיה יכול לעצור בזמן....

3. שוגג קרוב למזיד: לפגוע לא היתה כונה פלילית לרצוח אך הכל היה צפוי ויתכן, והיה עליו לנהוג במשנה זהירות כדי לא לפגוע באחרים. גם פוגע זה איננו גולה לעיר מקלט, אבל מסיבה הפוכה. עיר המקלט קולטת רק מי שרצח בשגגה, ולא מי שמעשיו קרובים יותר לרצח במזיד. כל חייו הוא יחיה בפחד וחשש מפני גואל הדם שיכול לפגוע בו בכל מקום. (ילד קפץ לכביש ונדרס. בחקירה התברר שהנהג נהג במהירות גבוהה מעל למותר בשטח עירוני. לו היה נוהג במהירות המותרת היה יכול להספיק לבלום; מכוננית סוטה מסלולה ומתנגשת במשאית. בחקירה הסתבר שנהג המשאית נהג במהירות גבוהה מעל למותר בחוק. לו הוא היה נוהג במהירות המותרת, ישנה סבירות רבה שהיה מצליח לבלום והתאונה היתה נמנעת).

מהבנה זו יוצא שהמקרה הראשון והמקרה האחרון אינם מקרים של "רצח בשוגג" גרידא. במקרה הראשון המצב היה בלתי צפוי ואין אשמה כלל. במקרה האחרון המצב נגרם מחוסר אחריות כך שהנהג ישא במלוא האשמה. רק במקרה האמצעי, כאשר הנסיבות מצביעות על רשלנות מסויימת, חל גדר "רצח בשוגג". כמובן שמצב זה גם לא רצוי ועלינו להשתדל לעשות כל מה שביכולתנו להימנע מלהאשם ברשלנות. מעניין הוא שהדוגמא המובאת לתאר מקרה זה – "לא התרכז בנהיגה" – היא בדיוק אחד מסוגי המקרים שמערכת מובילאיי באה לסייע ולמנוע.

נראה שלמרות שאין היום חיוב להתקין את המערכת, על כל אחד ואחת לחשוב היטב אם אין מספיק סיבות להדר במצוה זו. כאן נראה שהמילים של הרמ"א בעניין התייחסות לסכנות מתאימות:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קטז

... הגה: וכן יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, כי סכנתא חמירא מאיסורא ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור, ולכן אסור לילך בכל מקום סכנה כמו תחת קיר נטוי או יחידי בלילה... וכל אלו הדברים הם משום סכנה, ושומר נפשו ירחק מהם ואסור לסמוך אנס או לסכן נפשו בכל כיוצא בזה. (ועיין בחושן משפט סימן תכ"ז).

לסיום, אין ספק שמערכת מובילאיי מספקת כלי עזר חיוני לשמירת הנפש ולהסרת מכשולים בדרך. השאלה היא האם אנו יכולים להרשות לעצמינו להתקינה? או, אולי, איך לא?

mois.navon@mobileye.com

www.mobileye.com
www.divreinavon.com

דרך השמשה. כך המחשב "רואה" את כל מה המתרחש לפני המכונית ונותן התראות לפי הנסיבות. כדוגמה, המחשב מזהה נתיבים ונותן התראה על סטייה בלא איתות. המחשב גם מזהה מכשולים שנמצאים לפני המכונית (כמו משאית, מכוננית, אופנוע, או הולך רגל), ובהתחשב במהירות העצמים, המערכת מחשבת את הזמן להתנגשות ומתריעה בהתאם. כאן ראוי לציין שעל אף הימצאות מערכות העושות חלקית מה שצויין, אין עוד מערכת בעולם שמצליחה לזהות הולכי רגל.

לגבי האפקטיביות של המערכת, מחקרים⁹ מראים שהתראה של חצי שנייה היתה מונעת 60% מכל תאונות אחריות, התראה של שנייה וחצי היתה מונעת 90% מכל תאונות אחריות, והתראה של שתי שניות וחצי היתה מונעת 100% מכל תאונות מאחור. המערכת של מובילאיי נותנת התראה כבר משלוש שניות, כך שהיא, בהתאם לתגובת הנהג, יכולה למנוע כל תאונה מאחור. מערכת זו נבדקה במסגרת מחקר שנעשה על צי משאיות. במחקר זה השתתפו 2400 משאיות במשך שנה. מתוכן 400 נסעו ללא המערכת בהן היה צפי, באופן סטטיסטי, להתרחשות של ארבע עד חמש תאונות במשך השנה. ואכן 5 תאונות קרו. לעומתן, התקינו מערכת מובילאיי ב-2000 משאיות בהן היה צפי להתרחשות של 11-13 תאונות, אולם לא היתה ולו תאונה אחת!

אם נצרף את כל הנאמר כאן, נראה שאין ספק שמערכת מובילאיי עונה לדרישות של הסרת מכשולים ושל נשמרתם מאוד לנפשותיכם. עובדות אלו מעוררות דילמה הלכתית אפיה לסווג את המערכת. האם התקנתה מהווה קיום מצווה? האם יש חיוב הלכתי בהתקנתה כמו שיש בחגורות בטיחות? שאלות אלו חריפות יותר לאור העובדה שמחיר המערכת לא זניח כמו זה של חגורות בטיחות. הרב רימון נתן מחשבתו לעניין ואמר שעד שהמערכת תהפוך לצידוד סטנדרטי כמו חגורות בטיחות, אין חיוב להתקינה כי "דשו בו רבים – ושומר פתאים ה'" – זאת אומרת, מנהג העולם לנהוג בלי מערכות כאלו. אך, הוא הוסיף, שבודאי מי שכן משתמש במערכת מקיים "הידור מצווה".¹⁰ ולכן, על אף שאין חיוב להתקין המערכת לעת עתה, מי שמתקינה מקיים מצווה. בדומה לכך, אמר הרב זלמן נחמיה גולדברג "בוודאי זה מצווה".

לפני שנסיים, יש פן נוסף לעניין שחשוב לדון בו והוא הרוצח בשוגג. התורה הכירה במושג של הריגה ללא כוונה, ולעומת הרוצח במזיד שעונשו מוות, עונשו של רוצח בשגגה הוא "גלות". הרב זולדן, במאמרו "תאונות דרכים קטלנית- רצח בשגגה?"¹¹, מיישם את שלושת המצבים של רצח בשוגג לתאונות דרכים כדלהלן:

1. שוגג קרוב לאונס: אדם נהג במכוניתו ודרס הולך רגל. התאונה היתה באופן מפתיע לחלוטין, באופן כזה שלא היה ניתן לצפות מראש את שיקרה. גם בזמן שהיו ערי מקלט, הפוגע איננו גולה לשם, ולגואל הדם גם אין רשות לפגוע בפוגע. דוגמא: אדם נוהג במכוניתו בכביש עירוני במהירות המותרת. הולך רגל- ילד, קופץ לכביש לפתע ונדרס; נהג מכוננית סוטה ממסלולו ומתנגש במשאית הנוסעת בנתיבה. משאית אין להיכן "לברוח", אין לו מספיק זמן לבלום, ונהג המכונית נהרג.
2. שוגג: אדם פגע – בשלב מסוים התאונה היתה צפויה אך בלתי נמנעת. בזמן שהיו ערי מקלט הפוגע היה גולה לשם, ולגואל הדם רשות לפגוע בו מחוץ לעיר המקלט. דוגמא: אדם נהג במכוניתו ובשלב מסוים לא התרכז בנהיגה, חשב על משהו אחר, ולא שם לב שהולך רגל החל לחצות את הכביש במעבר חציה. כשהוא שם לב היה מאוחר והוא פגע בהולך הרגל

⁹ French insurance firm AXA Winterthur, Daimler-Benz Research Study, www.roadranger.com.
¹⁰ "ישנם התקנים אלקטרוניים המתריעים בשעת סכנה (סטייה או קירבה לרכב), והתקנתם מהווה 'הידור מצווה'" (שבת בשבתו - גיליון 1347: תולדות, כ"ט בחשוון תשע"א 2010/11/06).
¹¹ תלמוד דרך ארץ, בית מאיר תש"ח, עמ' 161-184.